

- різні правові акти, що регулюють суспільно-релігійні відносини, приймалися впродовж 25 років без достатньої узгодженості понятійно-категоріального апарату і застосовують ряд термінів, які неоднозначно сприймаються суб'єктами суспільних відносин (у тому числі правових і релігійних);

- відсутнє спеціальне законодавче регулювання суспільно-релігійної діяльності, що призводить до правопорушень та соціальних конфліктів у державно-церковних та міжконфесійних відносинах;

- норми законодавства, що стосуються релігійного сегменту суспільної реальності потребують подальшої гармонізації з положеннями відповідних стандартів країн Європейського Союзу, розробки і введення правових механізмів реалізації людиною релігійних прав;

- недостатньо врегульованими є проблеми забезпечення релігійної безпеки, протидії правопорушенням та юридичної відповідальності в релігійній сфері.

Відтак, за цих умов нагальною є проблема кодифікації законодавства України, що стосується регулювання суспільно-релігійних відносин. Особливого звучання це набуває в контексті сучасної суспільної ситуації, що характеризується загостренням проблем національної, державної і духовної безпеки. Адже право і релігія – важливі підсистеми сучасного суспільства, що перебувають у функціональних взаємозв'язках між собою та з іншими суспільними підсистемами і суспільством у цілому. Зумовлення правовими нормами релігійних змін, трансформацій, їх концентроване виявлення у релігії, а з іншого боку зворотній вплив релігії на право (творення правових норм у відповідь на потреби релігійної сфери суспільного життя) засвідчує важливість і нагальність вирішення окреслених проблем.

В продовження наголосимо, що особливо в умовах руйнації і розпаду монолітної системи взаємозв'язків між соціально-економічними, політичними і соціокультурними структурами в державі роль консолідуючого й інтегруючого чинника за певних обставин може виконати релігія. Першим кроком і прикладом цього на наш погляд стала Революція Гідності, де виявилися й ознаки творення в Україні громадянської релігії, в якій, на думку проф. А. М. Колодного, “своєрідно переплітаються національна політична культура і традиції релігій, які існують в країні. В ній має місце... обоження національних цінностей, видатних національних діячів, національної історії та національних ідеалів... Бог цієї релігії постає скоріше в ролі якогось гаранту суспільного порядку, закону і права, а не милосердної істоти, затурбованої посмертним буттям людини” (Колодний А. М. Історіософія релігії. – К., 2013. – С. 187).

Проте зауважимо, що сучасну релігійну ситуацію, яка характеризується станами контакту, зіткнення і конфлікту можна вважати кризовою. Вихід з такого становища можливий становленням міжцерковного діалогу та діалогу між державою і церквою, які будувалися на принципах толерантності, взаємоповаги, порозуміння, дотримання свободи совісті та права вибору. А для цього необхідне створення усталеної світоглядної позиції на засадах релігійного плюралізму, яка орієнтувала б не на феномен релігійної відмінності, а на формування нової цілісності як поліфонії багатоманітності релігії. Лише за таких умов релігія може претендувати на роль рушія суспільно-цивілізаційного розвитку. І тут заключне слово залишається за нормами права і не лише – за Буквою, а й за Духом Закону.

2. Лариса ВЛАДИЧЕНКО. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації»: нормотворчі зміни до чинної редакції

23 квітня 2016 року виповнилося двадцять п'ять років від прийняття *Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації»*, який є базовим нормативно-правовим актом у сфері забезпечення свободи совісті та відносин держави і релігійних організацій в Україні.

Зазначимо, що за період незалежності України законотворчі та законодавчі ініціативи вищих органів державної влади в сфері державно-конфесійного комплексу здійснювалися зокрема щодо розробки нової редакції Закону України «Про свободу совісті та релігійних організацій» та постатейних (точкових) змін до чинного Закону.

Ініціативи щодо розробки нової редакції Закону України «Про свободу совісті та релігійних організацій». Вказані ініціативи в Україні втілюються не один рік поспіль. Розробка нової редакції Закону відбувалася декілька разів на доручення Президентів України та Кабінету Міністрів України при центральному органі виконавчої влади, який втілює державну політику у сфері релігії.

Відповідна нормотворча діяльність здійснювалася у Державному комітеті у справах релігій впродовж 1996-1998 рр. та в 1999 р., а в 2003 р. зміни до Закону розроблялися робочою групою створеною при Міністерстві юстиції України та у 2010 р. законодавчі зміни розроблялися у Державному комітеті України у справах національностей та релігій. Вказані законопроекти широко обговорювалися серед експертного та релігійного середовища, зокрема дискусії відбувалися під час проведення науково-практичних круглих столів та на засіданнях профільних робочих груп.

Результатом вказаної законотворчої діяльності стали урядові законопроекти, які були внесені до Верховної Ради України Кабінетом Міністрів України як суб'єктом законодавчої ініціативи.

Зокрема це три проекти Закону про внесення змін до Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації" (№ 2320 від 18 грудня 1998 р.; № 1178-2 від 1 лютого 2000 р. та № 1281 від 12 травня 2003 р.).

У листопаді 2010 р. Держкомнацрелігій було розроблено та внесено до Кабінету Міністрів України проект Закону України Про внесення змін до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації». Однак вказаний законопроект в подальшому Кабміном так і не було внесено до Парламенту.

Також зауважимо, що впродовж періоду незалежності до Верховної Ради України були внесені законопроекти окремими народними депутатами, які передбачали редакцію чинного Закону, що регулює відносин між державою та релігійними організаціями. Нова редакція насамперед стосувалася зміни назви чинного Закону. Зокрема, це такі законопроекти: "Проект Закону про свободу світогляду, віросповідання та релігійні організації" (№ 1178 від 22 грудня 2000 р., внесено нар. деп. III скл. Журавським В.С., Танюком Л.С., Удовенком Г.Й.) [Проект Закону про свободу віросповідання та діяльність релігійних організацій [Електронний ресурс]. // Верховна Рада України офіційний веб-портал. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=17018]; проект Закону про свободу віросповідання та релігійні організації (№ 1178-1 від 04 серпня 1999 р. внесено нар. деп. III скл. Костицьким В.В., Танюком Л.С., Удовенком Г.Й.) [Проект Закону про свободу віросповідання та релігійні організації [Електронний ресурс]. // Верховна Рада України офіційний веб-портал. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=6665]; проект Закону про свободу віросповідання та релігійні організації (№ 4185 від 24 вересня 2003 р., внесено нар. деп. IV скл. Григорович Л.С., Танюком Л.С., Удовенком Г.Й. Супрун Л.П., Зарубінським О.О.) [Проект Закону про свободу віросповідання та релігійні організації [Електронний ресурс]. // Верховна Рада України офіційний веб-портал. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=15897]; проект Закону про свободу віросповідання та діяльність релігійних організацій (№ 5041 від 28 січня 2004 р., внесено нар. деп. V скл. Танюком Л.С., Удовенком Г.Й. Супрун Л.П., Зарубінським О.О.) [Проект Закону про свободу віросповідання та діяльність релігійних організацій [Електронний ресурс]. // Верховна Рада України офіційний веб-портал. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=17018].

Законотворчі ініціативи щодо розробки постатейних змін до Закону України «Про свободу совісті та релігійних організацій». Такі зміни до чинного Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» було внесено у 1992, 1993, 1995, 1996, 2003, 2009, 2012, 2014 рр.

Необхідно зазначити, що до Верховної Ради України впродовж років незалежності України періодично вносилися народними депутатами й інші проекти законів, які передбачали постатейні зміни до Закону України «Про свободу совісті та релігійні

організації». Зокрема такі законопроекти було внесено до Парламенту III - VIII скликань. Тобто бачимо, що вказані законотворчі ініціативи відбувалися впродовж останніх двадцяти років і є актуальними й на сьогодні, здебільшого на 2016 рік.

Всю сукупність законопроектів, які передбачають внесення постатейних (точкових) змін до чинного Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» можна згрупувати по відповідній проблематиці.

Зокрема це законопроекти, що направлені на внесення змін щодо:

- термінологічного уточнення видів релігійних організацій;
- освітніх, майнових, фінансових питань релігійних організацій;
- соціального забезпечення представників релігійних організацій;
- реалізації права віруючих стосовно відмови в отриманні безконтактних носіїв інформації;
- унормування деструктивної діяльності релігійних організацій;
- уточнення назв релігійних організацій, центри яких знаходяться поза межами України;
- запровадження інституту капеланства у військові формування;
- усунення погоджувальної процедури органами державної влади щодо проведення публічних зібрань та богослужінь релігійними організаціями;
- процедури зміни релігійними організаціями юрисдикційної підлеглості;
- процедури реєстрації релігійних організацій тощо.

Розглянемо більш детально внесені пропозиції до ВРУ III-VIII скликань, що стосуються постатейних змін до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації». Зміни до чинного Закону які стосуються:

- *Термінологічного уточнення видів релігійних організацій*

Проект Закону № 2637 від 14.01.2003 р. Законопроектом запропоновано внести зміни до статті 7 чинного Закону, зокрема передбачалося вжиття поняття "конфесії" на рівні з поняттям "релігійні організації".

- *Освітніх питань релігійних організацій.*

Власне кажучи, це питання актуалізувалося релігійною спільнотою впродовж усього періоду незалежності України. Відповідні законопроекти щодо вирішення даного питання періодично вносяться до ВРУ, а саме – у 2001, 2005-2008 р., 2011 р., 2013 р.

У 2015 р. зазначене питання було вирішено з ухваленням Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо заснування релігійними організаціями навчальних закладів» від 2 червня 2015 р.

- *Майнових питань релігійних організацій.*

Законотворчі ініціативи в цьому контексті стосуються питань, пов'язаних із майном культового призначення, та об'єктів культурної спадщини. В період з кінця 2007 р. до 2016 р., у Парламенті України проводилась відповідна робота у даній сфері з метою розв'язання наступних проблем:

- введення мораторію на приватизацію майна культового призначення. У 2008 р., 2012 р., 2013 р. до ВРУ VI та VII скликань було внесено відповідні законопроекти щодо вирішення даного питання, а саме-№ 3543 від 5.11.2013 р.;

- передачі у користування релігійним організаціям об'єктів культурної спадщини. До ВРУ минулого і нинішнього скликань було внесено різними парламентськими об'єднаннями шість законопроектів з вказаної проблематики. Зокрема, в 2012 р. та 2013 р. було внесено п'ять законопроектів, а саме – проекти Законів № 3453-1, № 9690, № 9690-1, № 2993, № 2993-1. Зазначимо, що вказані законопроекти носять альтернативний характер та передбачають внесення змін до статті 17 чинного Закону.

- *Фінансових питань релігійних організацій.*

Проект Закону № 6235 від 07.10.2004 р. Цей законопроект внесено до ВРУ IV скликання. Він передбачав внесення змін до статті 5 чинного Закону, норми якого направлено на можливість надання державою фінансування добродійних закладів заснованих релігійними організаціями.

- *Соціального забезпечення представників релігійних організацій.*

Ініціативи щодо надання соціального захисту студентам і викладачам духовних навчальних закладів періодично порушуються релігійними організаціями. Суть питань полягає у наданні зазначеним категоріям осіб соціальних пільг нарівні зі слухачами та працівниками державних навчальних закладів України. Зокрема, до Парламенту України IV та VI скликань вносяться відповідні законопроекти: Проекти Законів № 3436 від 23.04.2003 р., № 6123 від 01.03.2010 р., № 9237 від 03.10.2011 р., № 2380а від 20 червня 2013 р. Вказані законопроекти передбачають внесення змін до статті 11 чинного Закону.

- *Реалізації права віруючих стосовно відмови в отриманні безконтактних носіїв інформації.*

З цього питання до Парламенту VI скликання, було внесено Проект Закону № 11413 09.11.2012 р. Законопроект передбачав внесення зміни до статті 3 чинного Закону щодо забезпечення на законодавчому рівні механізму для віруючих громадян реалізувати на практиці право стосовно відмови від отримання останніми документів, в яких міститься безконтактний електронний носій.

- *Унормування деструктивної діяльності релігійних організацій.*

Наприклад, з цього питання до ВРУ було внесено наступні проекти законів: № 8397 від 02.11.2005 р., № 2419 від 21.04.2008 р., № 5473 24.12.2009 р., № 6493 від 07.06.2010 р. та № 3035 від 26.01.2007 р. Зауважимо, що законопроекти, вказані в цьому пункті, можна віднести до нормативно-правових актів, які обмежують діяльність релігійних організацій та утвердження свободи совісті.

- *Уточнення назв релігійних організацій центри яких знаходяться поза межами України.*

Проекти Законів № 4498а від 14.08.2003 р. та № 1244 від 04.12.2014 р., Законопроектами запропоновано внести зміни до статті 9 чинного Закону. Зокрема, зміни передбачають відображення в назвах релігійних організацій, які зареєстровані в Україні, їх керівних закордонних центрів.

- *Запровадження інституту капеланства у військові формування.*

Впродовж років незалежності України серед різних кіл громадськості періодично піднімається питання щодо запровадження у військові формування інституту капеланства. Зокрема, до ВРУ VII та VIII скликань було внесено законопроект про запровадження вказаного інституту. Дані ініціативи є результатом відповідної консолідованої співпраці ВРЦіРО, Ради у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України. Безпосередньо це: проекти Законів № 3143 від 29 липня 2013 р. № 1153 від 3.02.2013 р. У законопроектах передбачено внесення змін до статей 3, 5, 21 чинної редакції Закону.

- *Усунення погоджувальної процедури органами державної влади щодо проведення публічних зібрань та богослужінь релігійними організаціями.*

На вирішення означеного питання була направлена низка внесених до Парламенту VII скликання законопроектів, а саме – проектів Законів № 3868 від 14.01.2014 р., № 3868-1 від 15.01.2014 р., № 3868-2 від 24.01.2014 р. Вказані законопроекти є альтернативними один одному та безпосередньо передбачають внесення змін до статті 21 чинного Закону, а також направлені на відміну погоджувальної процедури органами державної влади щодо проведення публічних зібрань та богослужінь релігійними організаціями. Однак означене питання не знайшло належної підтримки у Парламенті України.

Звернемо увагу, що 16 березні 2016 р. відбулося пленарне засідання Конституційного Суду України стосовно порушеного у конституційному поданні Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, на якому розглядалася справа за конституційним поданням Уповноваженого ВРУ з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини п'ятої статті 21 Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації" у формі усного слухання. Власне предметом розгляду було питання щодо існуючого дозвільного механізму стосовно проведення мирних зібрань для релігійних організацій та, на думку представників релігійних інституцій, обмежує конституційні права на мирні зібрання для віруючих громадян. Наразі очікується ухвала Суду щодо порушеного питання.

- *Процедури зміни релігійними організаціями юрисдикційної підлеглості.*

Проекти Законів № 4128 від 23.02.2016 р., внесено до ВРУ VIII скликання та № 4242 від 16.03.2016 р., внесено до ВРУ VIII скликання. Законопроекти передбачають внесення змін до статті 8 чинного Закону України, в контексті визначення процедури зміни релігійними громадами юрисдикційної приналежності. Зауважимо, що вказані законопроекти пропонують альтернативні моделі зміни юрисдикційної приналежності релігійними організаціями.

- *Процедури реєстрації релігійних організацій.*

Проекти Законів № 8329 від 30.11.2001 р., внесено до ВРУ III скликання та № 1276 від 25.12.2007 р., внесено до ВРУ VI скликання. Законопроектами запропоновано внесення змін до статей 13-15 чинного Закону, згідно яких пропонується нормативно-правове закріплення набуття статусу юридичної особи релігійною організацією з дня її державної реєстрації, підстав відмови релігійній організації у реєстрації її статуту (положення) та розширення переліку суб'єктів надання висновків, до яких орган, що здійснює реєстрацію, має право звертатися за необхідними роз'ясненнями.

Продовжуючи розгляд питання відносно спрощення реєстрації статутів релігійних організацій, зауважимо, що у листопаді 2015 р. Кабінет Міністрів України затвердив План заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року, в якому відповідним пунктом передбачено розроблення Міністерством юстиції України та Міністерством культури України законопроекту про внесення змін до Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації" та Закону України "Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців", спрямованого на взаємне узгодження процедур реєстрації статутів релігійних організацій та внесення даних про них до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців (державна реєстрація).

Наразі Департамент у справах релігій та національностей Мінкультури опрацьовує проект змін щодо реєстраційної процедури релігійних організацій. Зокрема, дане питання було винесено на обговорення на засідання Експертної ради з питань свободи совісті та діяльності релігійних організацій, яка діє при Міністерстві культури України. Водночас від Мінкультури до Всеукраїнської ради церков і релігійних організацій було направлено офіційного листа з пропозицією долучитися до законотворчої роботи із зазначеного питання та висловити консолідовану позицію релігійної спільноти.

Консолідована позиція фахівців Мінкультури щодо узгодження вищезазначеної процедури реєстрації статутів релігійних організацій полягає у закріпленні функції реєстраційної процедури за центральним органом виконавчої влади, що здійснює державну політику у сфері релігії.

Відтак бачимо, що актуальна на 2016 р. нормотворча робота вищих органів державної влади України щодо внесення змін до чинного Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації" відбувається в контексті наступних питань: узгодження реєстраційної процедури статутів релігійних організацій; унормування процедури зміни релігійними організаціями конфесійної підлеглості; відміни погоджувальної процедури органами державної влади щодо проведення публічних зібрань та богослужінь релігійними організаціями; впровадження інституту військового капеланства у військові формування.

3. Максим ВАСІН. Огляд ініціатив у сфері розвитку релігійного законодавства України.

За час роботи Верховної Ради восьмого скликання спостерігається неабияка активність законотворців у сфері релігійної проблематики. Причиною цього є зовнішні та внутрішні загрози, з якими стикнулося Українське суспільство, переживаючи непрості часи військової агресії з боку Росії, оновлення і реформування державних інституцій, формування зрілого громадянського суспільства. В нашій статі звернемо увагу лише на найбільш значущі або резонансні законодавчі ініціативи, щоб отримати уяву про можливі перспективи розвитку релігійного законодавства України.